

שתי ערים[1]

עם פרס ביאליק לספרות

אהרון מגד

מאז "בעיר ההריגה" ועד "עיר היונה" נשתנו פניה ונשתנו תכניה של "השירה הלאומית" עד אין הכר את הראשונה מן האחרונה. סגנונה של זו בת ימינו – אחר, קצבה אחר, מקום מעמדה אחר. כמעט כפרדוכס נראה הדבר שבזמן המצוקה הגדולה, לאחר פרעות ובאימת פרעות. בשעה שהיתה העת זקוקה לרחמים ולנחמה – היתה זו שירת זעם ותוכחה. ואילו זו ששרה את הגאולה בהתגשמותה, שזמנה כבר מנוגד לקלוט חצי זעם ותוכחה ואולי גם זקוקה לשבטי מוסר – היא שירת רחמים כולה. האם אינה ראוייה העת האחרונה, ששירתה המסכמת, או המבקשת לסכמה - תהיה מקלה אותה על נגעיה, מצלפת אותה, מוכיחה? האם אין למשוררה – הרגיל בכל ימות־המעשה לדוקרה במלמד – גם משפט צולף אחד באשפתו בבואו לסכם את עלילותיה שמא חס עליה המשורר? שמא לא רצה לעכר את שמחת חגה וחטא לאמיתו? או אולי לאחר השואה הגדולה, ולמראה פליטיה הנקבצים נאלמה על שפתו כל מלת מוסר ורק רוח רחמים מרפאה־שברם הוליכה את מפרשי שירתו על פני ים העלילה של העפלה, מלחמה ובניין?

גם לאחר כל מה שנכתב על "בעיר ההריגה" להצדקתה, להוכחת השפעתה החיובית ותוצאותיה, אין החוזר וקורא בה חדל להיבעת מאכזריות התוכחה שבה. איך לאחר תאורי הזוועה האיומים, שהמשורר גדש בהם בצבעים של דם שפוך ואברים מרוטשים וכל מראה של חורבן מעורר פלצות - עמד בו לבו לקלל, לבוז, לשפוך חמה עזה, הן על החללים והן על שרידיהם החיים, ללא חמול. "עלובים הם מקצוף

[1] נדפס בכתב העת 'משא', 10 בינואר 1958,

עליהם ואובדים הם מרחם". ועם זאת, לא חדל הוא, הקורא, להשתאות על **אומץ רוחו** של המשורר, להדביר בלבו כל רגש של חמלה ואת הזוועה לחשל לתוכחה, לעמוד נגד העם, גבוה ממנו, ולשבור את הלוחות לרגליו.

ב"עיר היונה" כאמור, אין גם משפט תוכחה אחד.

עניין לעצמו הוא בחינת השינוי הגדול שחל בעמדתו של המשורר בתוך עמו מאז ועד עתה, כיצד נכתבו כל השירים הלאומיים של ביאליק (וכן רוב השירים של בני דורו) **בגוף שני.** בבחינת המשורר מעבר מזה ו"העם" כולו מעבר מזה, ועתה הם נכתבים **בגוף ראשון** (לבד אצ"ג, שהוא תופעה יוצאת־דופן); כיצד ניטל מעמדן של המשורר כנביא, כבחיר ההשגחה הלאומית ושליחה, בנו יחידו של אלהים, העומד על במה גבוהה, אם לזעום ואם לנחם. ועתה נהיה כאחד העם, שאם לא ידבר **מתוכו**, כשווה עם כל אחיו – לא ייאמן; כיצד תקופה זו של מעשה הורידה מגדולתה את איש־הרוח, את המשכיל איש־הדברים, הורידה את העטרה מן המלה הכתובה והושיבתה אל ראש **העושה**, שהמשורר נושא דברו אליו ממישור אחד, אם לא נמוך ממנו; כיצד אם הוא פוגם – במומו **שלו** חייב הוא לפגום וניטלה ממנו הרשות להטיף, גם זה עניין לא של סגנון בלבד ותמורותיו, אלא של **מהות**. אולם לא בזה העיקר.

בהשוואה בין שתי "הערים" – למרות כל הנראה לעין – אין "עיר ההריגה" שירה פסימית ואין "עיר היונה" שירה אופטימית. אפשר שההפך הוא הנכון, "בעיר ההריגה" עומדת בסימן ערב גאולה. "עיר היונה" עומדת בסימן **חרדת שואה**.

"עיר היונה" אינה שירה שקויית שמש. לא שירה של שמחה, לא שירה של תרועת נצחון וצהלת חג, למרות היות עלילתה מספר על ישועה ותקומת־עם, רובה מתרחשת בחושך וחלקיה האחרים לאור ברק או בערוב יום, או בצללים, או "תחת שמי עננים עטים". הוא שירה שבשוליה וסביב־סביב לה, ומעל לה, מרחף צל כבד, צל מצוקה, של מצור, ושל **הפחד מפני העלול לבוא**. רחמיה אינם נובעים ממראות העבר של השואה ופליטיה אלא ממראה חשרת העבים **שבאופק**, שמי יודע מה היא נושאת עמה.

״עיר היונה״ היא שירה על ״קו הקץ״ התמידי והעובר בכל שירתו של מחברה, מ״שמחת עניים״ ועד הנה. כנגד ״אין טעם למותכם כמו אין טעם לחייכם״ ש״בעיר ההריגה״, משפט של חרוף שעם כל אכזריותו יש בו תביה נמרצת, שעתידה להיות מתמלאת במציאות אחרת, עומדת ״עיר היונה״, שפניה חצויות, בסימן ברקה של אבחת החרב המתהפכת.

כך ניתן להבין את הערך המיוחס בשירה זו לפרטים ולמראות. לפרטי־הפרטים של המעשים ושברי המראות, של העצמים והאנשים בטרחם ובמשאם, שהוא מונה אותם אחד לאחד, שהיא טורחת ויגעה למנותם, בעמל שכביכול אין לו גמול ושכר שירי. כי דומה שלא ייגרע מן התמונה בחסרון רבים מהם. אלא שדוקא חרדה זו היא המלווה אותה – לא לגרוע, לא להחסיר, גם פרט אחד, לבל יאבד. לנצור את הרגעים, שעתיד שלא נשורנו מתנכל להם. לחקוק בכתב – מעין השבעה מפני עין רעה ושליטת השטן – מפחד פן תבוא רוח־פתאום ותמחה הכל ללא הותיר זכר.

האפשרות והאומץ לזעום כך ב״עיר ההריגה״ נבעו מסיכויים גדולים, מתחושת התמורות העתידות **ומוכרחות** להתרחש. הויתור על התוכחה ב״עיר היונה״ בא מתוך תחושת הסכנה ומתוך השאיפה להציל את הווה המוחש למען העתיד הבלתי ידוע. ״בעיר ההריגה״ כתובה בלשון ציווי ועתיד, ״עיר היונה״ כתובה כולה בלשון עבר.

כשם שקשה היה לדורו של ביאליק לקבל את מידת־הדין ואת שלילתה של המציאות הלאומית כך קשה לדורנו לקבל את מידת הרחמים ואת חיובה של המציאות הלאומית. בשתיהן יש טעם ותכלית, ואת אמיתן רק מרחק הזמן מאשר או מכחיש.

א.מ.